

Boga”. Acedia jest chorobą duszy i często powoduje śmierć duchową, ale może też rozbudzić nienasycone pragnienie Boga i doprowadzić człowieka do głębokiego duchowego pokoju, dającego niewypowiedzianą radość (ss. 300-301).

W trzeciej pracy: *Ojcostwo duchowe* Bunge relacjonuje i omawia poglądy Ewagriusza na problemy postępu duchowego. Jednym z warunków rozwijania życia duchowego jest korzystanie z kierownictwa duchowego. Nasz Ojciec Pustyni zajmuje się więc problemem rozeznawania duchów, umiejętnością współpracy z łaską, wzorem Chrystusa jako ojca duchowego i warunkami, by stać się synem Chrystusa. Dla Ewagriusza podejmowanie ojcostwa duchowego jest więc naśladowaniem Chrystusa, czyli wchodzeniem w Jego dzieło zbawcze (ss. 339-340). G. Bunge, mnich benedyktyński, żyjący jako pustelnik, umie odczytać teksty Ewagriusza w perspektywie duchowej. Umożliwia mu to ukazanie go jako *abby* głęboko zjednoczonego z Bogiem Trójjedynym. Podjęta polemika z H.U. Balthasarem prowadzi Bungego do ukazania głębokiej duchowości Ewagriusza, zanurzonego w chrześcijańskim pojmowaniu Boga.

Opracowanie nauki Ewagriusza stało się pod piórem G. Bungego interesującą książką ascetyczną, lekcją życia duchowego dla współczesnego chrześcijanina. O. Bunge przekonuje nie tylko dzięki swej wiedzy, ale także dzięki osobistemu głębokiemu zrozumieniu doświadczeń greckiego mnicha i własnym doświadczeniom duchowym. Ojcom Benedyktynom z Tyńca należy się wdzięczność czytelników za przekazanie tłumaczenia tego dzieła.

Marzenna Straszewicz – Lublin

Filokalia. Teksty o modlitwie serca, przekład i opracowanie ks. Józef Naumowicz, Tyniec-Kraków 1998, Wydawnictwo Benedyktynów – Wydawnictwo M, ss. 327.

Po raz pierwszy ukazał się w Polsce fragment *Filokalii*, który zawdzięczamy ks. Józefowi Naumowiczowi z ATK. Oryginał jest zbiorem wschodnich pism ascetyczno-mistycznych z okresu od IV do XV wieku, sporządzonym przez dwóch greckich mnichów: Nikodema Hagioryty z Góry Atos i biskupa Makarego z Koryntu. Zebrali oni wiele nie drukowanych wcześniej pism na temat życia duchowego, zwłaszcza modlitwy. Księga ta wydana została po raz pierwszy w Wenecji w 1782 r., następnie miała wiele wydań w języku cerkiewnosłowiańskim i rosyjskim. Przekłady na języki zachodnie, na ogół tylko fragmentów, zaczęły pojawiać się dopiero w ostatnim 40-leciu. Do tej listy dołącza teraz język polski.

Wybór został dokonany wg klucza „modlitwy serca” i zaadresowany do szerokiego grona odbiorców, którzy znajdą w nim także prezentację *Filokalii*, drugie – po hasle w *Encyklopedii Katolickiej* (V 230-232) – na gruncie

polskim tak obszerne opracowanie duchowości filokalicznej i modlitwy Jezusowej. Korzystanie z książki ułatwia obszerny wstęp pióra ks. Naumowicza, który przypomina określenie *Filokalii* jako dzieła będącego „duchową szkołą modlitwy wewnętrznej” (s. 9), przeznaczoną w zamierzeniach autorów nie tylko dla mnichów i pustelników, ale także dla wszystkich dążących do głębszego życia w zjednoczeniu z Bogiem. Teksty *Filokalii* pochodzą od 36 autorów, którzy żyli na przestrzeni ponad tysiąca lat, i dzielą się na 4 okresy: Ojcowie Pustyni, mnichów z klasztoru synajskiego, studytów oraz mnichów z Góry Atos. Ośrodki te łączyła duchowość, charakteryzująca się dążeniem do całkowitego oddania się modlitwie i do zażyłości z Bogiem, a jej wyrazem była praktyka modlitwena zw. „modlitwą Jezusową”. Dla znalezienia warunków dla modlitwy serca, ciszy i samotności, a także pokoju duszy, uważanej za mieszkanie Trójcy Świętej, udawano się na pustynię. Nie była to jednakże ucieczka od świata, gdyż Ojcowie Pustyni nie unikali kontaktów z ludźmi i przyjmowali liczne odwiedziny osób szukających kierownictwa duchowego i innych form pomocy duchowej. Z kolei na Synaju rozwinęła się duchowość kontemplacyjna, hezychastyczna, polegająca na wewnętrznym wyciszeniu jako warunku modlitwennego trwania przy Bogu. Pomocą w tej modlitwie była także modlitwa Jezusowa. Z duchowości studyckiej, łączącej hezychazm z pewnym zaangażowaniem w życie czynne (praca fizyczna, nauka, kopiowanie rękopisów), pochodzą w *Filokalii* teksty autorów żyjących w klasztorach miejskich i ukazujących praktykę modlitwy w odmiennych, niż pustynne, warunkach. Najpóźniejsze w zbiorze są teksty z Góry Atos, klasztoru szerzącego duchowość hezychastyczną i modlitwę Jezusową w okresie europejskiego średniowiecza.

Pisma zamieszczone w wyborze ks. Naumowicza mają za przedmiot modlitwę Jezusową, zwaną inaczej modlitwą serca (jak na to wskazuje podtytuł publikacji). Ukazują ją w historycznym rozwoju, od form prostych do złożonych, wspomagających wewnętrzną przemianę osoby modlącej się. Autor poświęcił jej znaczną część *Wstępu*, pokazując, na czym polegała i jak była praktykowana. Narodziła się ona z polecenia Jezusa Chrystusa, by zawsze się modlić. Wśród wielu propozycji modlitwy nieustannej popularność zyskała praktyka „wewnętrznej medytacji”, czyli rozważania w skrytości serca krótkich tekstów Pisma Św. Z biegiem czasu takim tekstem stały się słowa (nieco zmodyfikowane) niewidomego żebraka Bartymeusza: „Panie Jezu Chryste, Synu Boży, zmiłuj się nade mną” (Mk 10, 47). Pojawiły się one w listach św. Barsanufiusza z Gazy i św. Jana Proroka z początku VI w., a w formie dłuższej u patriarchy Kaliksta w XIV wieku. Wartość tej modlitwy pochodzi z prostej i jasnej formy oraz wiary, że Imię Jezusa ma w sobie moc obecności Bożej. Formuła ta wyraża żal i skruchę grzesznika oraz dziękczynienie i adorację wobec miłosiernego Boga. Jest więc lapidarnym wypowiedzeniem Bogu najważniejszych postaw człowieka. Jest modlitwą serca przepelnionego oddaniem

i miłością do Boga. Jest też modlitwą kontemplacyjną, podobnie jak różaniec w pobożności zachodniej.

Autor podał także wskazówki praktyczne, jak „lepiej i chętniej się modlić” (s. 7), pomocne dla tych, którzy pragną wejść w nurt tej modlitwy. Dał w ten sposób swoisty poradnik modlitwy. Należy się Autorowi uznanie i wdzięczność za takie właśnie potraktowanie zadania, którego się podjął, gdyż dla wielu czytelników będzie to zapewne pierwszy kontakt nie tylko z dziełem *Filokalii*, ale także z metodą modlitwy monastycznej wczesnego i średniowiecznego chrześcijaństwa, a więc z tekstami w pierwszej chwili trudnymi. Podstawowe informacje i ascetyczne wprowadzenie będzie dla nich na pewno i pomocne i zachęcające do tego, by sięgnąć do tych tekstów i się w nich rozsmakować. Ks. Naumowicz przejął w ten sposób patrystyczne zalecenie, by uprawianie teologii służyło zbawieniu człowieka.

Z obszernego oryginalnego zbioru *Filokalii* Autor wybrał pisma 26 autorów, znanych i bezimiennych. W języku polskim są to nowe teksty, gdyż tylko pisma Jana Kasjana były już wcześniej publikowane (*Rozmowy z ojcami*, POK 6-7), a i one ukazały się obecnie w nowym tłumaczeniu. Do zbioru dołączył Autor fragmenty *Reguł monastycznych* i *Homilii na cześć męczennicy Julitty* św. Bazylego Wielkiego, Ojca Kościoła, na którego często powołują się autorzy antologii, choć jego tekstów nie ma w oryginalnych *Filokaliach*. Teksty ułożone są w porządku chronologicznym według daty urodzenia autorów. Dla każdego z nich ks. Naumowicz przygotował jednostronicowy biogram, zawierający także charakterystykę pism oraz roli, jaką odegrał dany pisarz w dziejach duchowości. Zamieszczone fragmenty dzieł są bardzo różne. Znajdujemy więc komentarze do *Pisma św.* (m.in. Pseudo-Makary Egipski, Jan z Karpatos), krótkie konferencje ascetyczne (Pseudo-Makary Egipski, Jan Kasjan, Filoteusz z Synaju), zestaw sentencji (Ewagriusz z Pontu, Marek Eremita, Maksym Wyznawca, Jan Klimak), nauki ascetyczne (Barsanufiusz z Gazy i Jan Prorok, Hezychiusz z Synaju), praktyczne pouczenia (Grzegorz z Synaju).

Wśród zamieszczonych przekładów czytelnik znajdzie wiele tekstów na podobne tematy, uzupełniających się lub naświetlających podobne zagadnienie z nieco innego punktu widzenia. Dominuje w nich zachęta do nieustannej modlitwy. Autorzy dzielą się licznymi radami, wskazówkami, swoim przeświadczeniem o słuszności różnorodnych praktyk ascetycznych i modlitewnych, mogących doprowadzić do idealnego skupienia i zatopienia się w Bogu. Bóg, jakiego ukazują autorzy *Filokalii*, jest Bogiem Miłości i Miłosierdzia, choć bywa też surowym i wymagającym, zwracającym w szczególności uwagę na postępowanie człowieka. Jednakże to właśnie On sam działa w duszy i pochyla się nieustannie nad ludzką słabością i grzesznością, dokonując oczyszczenia umysłu od złych myśli, a uczuć od namiętności. Ten sprawiedliwy Bóg, który „zawsze na ciebie patrzy” (s. 100) i widzi każdy czyn, także grzech, nade

wszystko kocha grzesznika (Izajasz Pustelnik, Symeon Nowy Teolog) i oczekuje od niego, że będzie stawał się małym i pokornym i w ten sposób będzie się nawracał (Pseudo-Makary Egipski, Marek Eremita). W świetle *Filokalii* najprostszą drogą do świętości jest oddanie swej woli Bogu (Ewagriusz z Pontu, Barsanufiusz i Jan), uznanie się za niedoskonałych (Jan z Karpatos), pełne ufności liczenie na Pana Boga w każdej sytuacji (Barsanufiusz i Jan), także w grzechu (Jan z Karpatos), powierzenie Bogu wszystkich duchowych wysiłków (Hezychiusz z Synaju, Filoteusz z Synaju) i walki z pokusami (Jan z Karpatos). To wszystko prowadzi najpierw do pogłębienia modlitwy, następnie do modlitwy coraz bardziej uproszczonej, do modlitwy sercem, a także do wzrostu miłości bliźniego, wyrażającej się m.in. w wyrozumiałym traktowaniu niedoskonałości ludzkich (Maksym Wyznawca, Jan z Karpatos).

Przybliżona nam przez ks. Józefa Naumowicza nauka *Filokalii* o modlitwie skupienia, rodzącej się w sercu korzącego się przed Bogiem grzesznika, skłania do głębokiej ufności w uprzedzającą dobroć Boga. Dla nas, ustawicznie zarzucanych rozmaitymi dramatycznymi wiadomościami z całego globu i niepokojonych wieloma sprawami, na które nie mamy wpływu, lektura zachęcająca do wyciszenia serca, nieustannego odwoływania się do miłosiernego Boga, powierzenia Mu swoich wewnętrznych i zewnętrznych niepokojów, może stanie się początkiem drogi w głąb duszy, do krainy, której istnienia wielu z nas nawet się nie domyśla.

Marzenna Straszewicz – Lublin

Ks. Augustyn ECKMANN, *Symbol Apostolski w pismach świętego Augustyna*, Lublin 1999, Wydawnictwo TN KUL, ss. 256.

Genezą powstania książki jest spostrzeżenie, że *Katechizm Kościoła Katolickiego*, oparty na strukturze Symbolu Apostolskiego, cytuje św. Augustyna z Hippony jako największy autorytet. Wynika z tego, że realny wpływ Augustyna na teologię dzisiejszego Kościoła jest bezsporny i warto przyrzeć się jego wyjaśnieniom wyznania wiary. Autor nadał książce bardzo przejrzysty układ: rozpoczyna od wyjaśnienia znaczenia pojęcia „symbol”, przedstawia legendę o powstaniu *Credo* Apostolskiego i omawia jego formy przed Augustynem. Trzon pracy stanowi omówienie komentarzy Augustyna do poszczególnych artykułów wiary. Stanowi to bardzo cenne uzupełnienie do samego *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, gdyż ukazuje genezę poszczególnych twierdzeń tam zawartych. Trzeba jednak pamiętać, że *Symbol* w wersji komentowanej przez Augustyna odbiega nieznacznie od *Textus receptus* rzymskiego wyznania wiary, gdyż jest tekstem uwzględniającym przede wszystkim ten symbol, który był używany w Kościele mediolańskim i afrykańskim.